

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2015|036 VAN 20 AUGUSTUS 2015

OVER DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER GEERT BOURGEOIS VAN 16 JUNI 2015 OVER DE DEFINITIEVE BESCHERMING ALS MONUMENT VAN ZEVEN WONINGEN EN EEN OORLOGSMONUMENT IN EKEREN

De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 20 september 2015 volgend advies uit:

1. Situering adviesvraag. De VCOE ontving op 16 juni 2015 een adviesvraag van Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering en minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed over 8 beschermingsdossiers in de gemeente Ekeren.

De VCOE vindt het positief dat inzake de bescherming van de zeven privéwoningen en het oorlogsmonument in Antwerpen (Ekeren) telkens een uitgebreid beschermingsdossier voor advies wordt voorgelegd aan de commissie. Het gaat om volgende acht beschermingsdossiers: Villa Carlo met tuin, Villa Kerckx met tuin, Villa Albert en een deel van de historische parktuin, Villa Les Rochers met tuin en bijgebouwen, Villa 't Bellenhof met tuin en bijgebouwen, Villa Louise met tuin en bijgebouwen, Woning Leon De Ridder met tuin en het monument voor de gesneuvelden. Zowel de diverse documenten in het kader van de voorlopige bescherming als de definitieve bescherming maken deel uit van het adviesdossier.

De commissie merkt op dat in alle dossiers de definitieve afbakeningsplannen ontbreken. Uitspraken betreffende de afbakening zijn daarom gebaseerd op de afbakeningsplannen die aan de voorlopige ministeriële besluiten werden toegevoegd.

De commissie spreekt zich in voorliggend advies uit over de documenten in het kader van de definitieve bescherming met name de ministeriële besluiten tot bescherming, de verslagen van het agentschap Onroerend Erfgoed en de beschermingsvoorstellen. Achtereenvolgens gaat de commissie in op de erfgoedwaarde (par. 3), de afbakening (art. 4), de erfgoedbeschrijvingen (par. 5 en par. 6), het openbaar onderzoek (par. 7) en de eindconclusie (par. 8). Voorafgaand formuleert de commissie evenwel nog een algemene bemerking bij de voorliggende beschermingsdossiers.

2. Algemene bemerking. Het beschermingsdossier verduidelijkt dat voor de selectie van voorliggende 8 beschermingsdossiers in Ekeren het agentschap Onroerend Erfgoed overlegd heeft met het district Ekeren en de dienst monumentenzorg van de stad Antwerpen. Van de 267 relictten die in de inventaris bouwkundig erfgoed opgenomen werden, werd een shortlist van 16 nader te onderzoeken relictten opgemaakt.

Het is voor de commissie onduidelijk hoe de selectie van de acht monumenten tot stand is gekomen. De commissie merkt op dat er nog heel wat relictten in Ekeren en vooral in de wijk Sint-Mariaburg in de inventaris opgenomen zijn. Het beschermingsdossier stelt: *'De grootste concentratie bouwkundig erfgoed vinden we in de wijk Sint-Mariaburg en de nabije omgeving ervan'*. De commissie benadrukt dat hierbij ook enkele villa's horen die qua stijl en bouwperiode aansluiten bij de zes geselecteerde villa's en die mee het karakter van Sint-Mariaburg als tuinstreek bepalen. Het betreft onder meer de Villa Morgenlied die werd opgetrokken in cottagestijl als buitenverblijf voor een Antwerpse handelaar. De

bouwaanvragen dateren van 1907 en 1910, dezelfde periode van de aangrenzende villa's Carlo en Kerckx. Bovendien merkt de commissie op dat uit de beschermingsdossiers van de villa's blijkt dat voornamelijk de historiek en het karakter van de gehele tuinwijk met de nog aanwezige villa's een belangrijke reden tot bescherming zijn, alsook de representativiteit van de hele wijk voor de tijdsgeest en woon- en leefcultuur uit de Belle Epoque.

Het is onduidelijk welke selectiecriteria gehanteerd werden om de zes villa's uit te kiezen. De commissie stelt vast dat voor het monument voor de gesneuvelden wel expliciet verwezen wordt naar de selectiecriteria uit de criterianota voor oorlogsmonumenten.¹ In dit dossier werden gaafheid, zeldzaamheid, authenticiteit, contextwaarde, ensemblewaarde en representativiteit afgetoetst. Wat betreft de villa's ervaart de commissie een gebrek aan referentiekader met betrekking tot andere suburbane tuinwijken in Vlaanderen. Op basis hiervan had de representativiteit, gaafheid, zeldzaamheid, ensemblewaarde en contextwaarde van de villa's veel globaler beoordeeld kunnen worden en als onderbouwing voor de niet-selectie van de andere villa's kunnen fungeren. In de huidige dossiers worden deze criteria wel af en toe vermeld, zonder deze diepgaand te behandelen.

Bovenop de vraag naar selectiecriteria is het voor de commissie tevens niet duidelijk waarom voor de wijk Sint-Mariaburg en de nabije omgeving eveneens niet geopteerd werd voor een bescherming als dorpsgezicht, bovenop de bescherming als monument van de villa's.

3. Erkenning erfgoedwaarden. De commissie erkent de erfgoedwaarde van de zes villa's met inbegrip van de bijhorende tuinen, tuinarchitectuur en eventuele bijgebouwen. Alle villa's zijn typerend voor de tuinwijk Sint-Mariaburg en de begin-20ste-eeuwse tuinwijkgedachte. De tuinen zijn enkele van de weinig bewaarde grote siertuinen uit die periode. De villa's met tuinen zijn representatief voor de woon- en leefcultuur van de gegoede burgers in de Belle Epoque. Met betrekking tot Villa Les Rochers en Villa 't Bellenhof, die oorspronkelijk samen een familie-enclave vormden, moet de vernieuwende en eigentijdse art-nouveau-toets worden opgemerkt die zowel aan het exterieur als interieur toegevoegd werd. Deze toets bepaalt in belangrijke mate mee de erfgoedwaarde van beide villa's. De dubbelvilla Carlo vormde samen met Villa Kerckx eveneens een ensemble, als familie- en kunstenaarsenclave.

De commissie erkent ook de erfgoedwaarde van de woning Leon de Ridder met tuin, gelegen in de wijk Donk. Het is een zeldzaam voorbeeld van het progressief naoorlogs modernisme en situeert zich in een door traditionalistische landhuisbouw gedomineerde omgeving.

Tot slot erkent de commissie de erfgoedwaarde van het monument voor de gesneuvelden. Dit bestaat uit hardstenen sokkel, beeldengroep, lantaarns en het omliggende plantsoen. Het voldoet aan de selectiecriteria opgenomen in de criterianota voor oorlogsmonumenten. Het monument in strakke, op de art deco of modernisme geïnspireerde stijl, is een zeldzaam expressief en alternatief voorbeeld van een oorlogsgedenkteken in de thematiek van het Heilig Hart.

4. Afbakening beschermde monumenten. De commissie ondersteunt de voorgestelde afbakening van de beschermde monumenten Villa Louise en het monument voor de gesneuvelden. Voor de andere beschermingsdossiers formuleert de commissie opmerkingen bij de voorgestelde afbakening:

- Wat de woning Leon de Ridder betreft, merkt de commissie op dat de volledige tuin in

¹ Ook andere beschermingsdossiers die de VCOE recent adviseerde (o.a. inzake begraafplaatsen) gaan expliciet uit van selectiecriteria.

de bescherming inbegrepen wordt. Uit het beschermingsdossier blijkt echter dat de tuinaanleg grotendeels van recente datum is, behalve de flagstone verhardingen, een drietal hoge bomen, hagen en heesters. Daarnaast merkt de commissie op dat er in artikel 2 van het ministerieel besluit geen vermeldingen over de tuin worden gemaakt, waardoor het dus onduidelijk is waarom deze (integraal) in de bescherming wordt opgenomen.

- Voor Villa Albert merkt de commissie op dat de afbakening beperkt is tot het perceel waarop de villa staat en de zuidelijk gelegen historische parktuin met grote vijver. De percelen met de chauffeurs- en portierswoning worden niet in de afbakening opgenomen. Deze zijn echter net als het zuidelijke perceel met vijver historisch verbonden aan de site. Beide gebouwen zijn ook als relicten, deel uitmakend van Villa Albert, opgenomen in de Inventaris Bouwkundig Erfgoed. In het beschermingsdossier wordt de erfgoedwaarde van deze personeelswoningen beschreven. Het is voor de commissie onduidelijk waarom deze woningen niet werden meegenomen in de bescherming.
 - In het geval van de familie-enclaves (ensemble Villa Les Rochers-Villa 't Bellenhof en ensemble Villa Carlo- Villa Kerckx) is het voor de commissie onduidelijk waarom deze vier monumenten afzonderlijk afgebakend werden en niet als twee gehelen. In beide gevallen grenzen de percelen aan elkaar en waren de oorspronkelijke tuinen met elkaar verbonden. De betrokken villa's werden ook telkens in een aansluitende bouwstijl opgetrokken met veel gelijkenissen in de details van zowel binnen- als buitenafwerking, wat de architectuurhistorische en erfgoedwaarden van de betrokken villa's vergroot en het concept als ensembles versterkt. De commissie onderstreept het belang van de gezamenlijke opname van de villa's die respectievelijk tot de familie-enclave Les Rochers - 't Bellenhof en de familie- en kunstenaarsenclave Carlo-Kerckx behoren. De beheerdoelstellingen zoals opgenomen in de definitieve beschermingsvoorstellen van Villa Carlo en Villa Kerckx, beiden met tuin, zijn bovendien nagenoeg identiek wat inderdaad voor een gezamenlijke opname pleit. Voor Villa Carlo wordt de huidige functie van het pand als ideaal omschreven. Deze functie wordt volgens het agentschap bij voorkeur bestendigd, al is een herbestemming of nevenfunctie niet uitgesloten. Bij Villa Kerckx doet het agentschap geen uitspraken over de huidige functie, maar geeft het wel aan dat herbestemming mogelijk is. Hetzelfde geldt voor de beheerdoelstellingen zoals opgenomen in de definitieve beschermingsvoorstellen van Villa 't Bellenhof en Villa Les Rochers, beiden met tuinen en bijgebouwen. Voor 't Bellenhof benadrukt het agentschap dat de originele functie van de woning als eengezinswoning ideaal is en best behouden wordt. Een herbestemming of nevenfunctie is mogelijk. Wat betreft Villa Les Rochers doet het agentschap geen uitspraken over de huidige functie, maar geeft het wel aan dat herbestemming mogelijk is.
5. Ministerieel Besluit: artikel 1. De commissie ondersteunt in alle dossiers van de zes villa's artikel 1 van het ministerieel besluit waarin vastgelegd wordt dat de villa's worden beschermd wegens de historische, in casu architectuurhistorische, en sociaal-culturele waarde.

De woning Leon De Ridder - inclusief de tuin – wordt beschermd wegens de historische, in casu architectuurhistorische, waarde. De commissie ondersteunt ook artikel 1 van het ministerieel besluit betreffende het monument voor de gesneuvelden waarin vastgelegd wordt dat het monument wordt beschermd wegens de historische, artistieke en sociaal-culturele waarde.

6. Ministerieel Besluit: artikel 2. Artikel 2 van het ministerieel besluit geeft meestal een uitvoerige beschrijving van het algemeen belang dat de bescherming verantwoordt. De commissie ondersteunt in die gevallen de vermelde beschrijvingen van de aangegeven historische, architectuurhistorische, artistieke en/of sociaal-culturele waarden.

De commissie vraagt om voor verschillende monumenten in artikel 2 ook een verdere beschrijving van het interieur toe te voegen. Deze beschrijving is wel opgenomen in de beschermingsdossiers en vormde de basis voor opname van de interieurs in de bescherming.

- Voor Villa Albert suggereert de commissie authentieke elementen zoals het houten binnenschrijnwerk, de binnendeuren en de authentieke tegelvloer in de trappenhal te vermelden.
- In het geval van Villa Carlo en Villa Kerckx is er in artikel 2 van het ministerieel besluit slechts sprake van de 'detaillering, materiaalgebruik en afwerking van exterieur- en interieurelementen'. De commissie suggereert om hier in beide gevallen verduidelijking bij te geven. Voor Villa Carlo kunnen het fijne houtwerk aan de terrassen, de gaaf bewaarde toestand van het verfijnd schrijnwerk in de erkers, de houten trap in de inkomhal en de gestucte plafonds met rozetten of opdeling in rechthoekige vlakken vermeld worden. Voor Villa Kerckx gaat het om de gaaf bewaarde aankleding van het interieur, het fijne schrijnwerk in de talrijke erkers en deurvensters, de bewaarde houten vloeren en kleurrijke vloertegels in de keuken en de authentieke schouwen.
- Wat betreft Villa 't Bellenhof merkt de commissie op dat het ministerieel besluit enkel ingaat op het interieur van het salon terwijl het beschermingsdossier uitvoerig aandacht besteedt aan de interieurs van de andere kamers. De verschillende kamers vertonen een combinatie van een eind-19de-eeuwse eclectische stijlkeuze met verfijnde art-nouveau-detaillering in het hout- en hang- en sluitwerk.
- Ook voor het ministerieel besluit betreffende de woning Leon De Ridder suggereert de commissie een verduidelijking van wat er onder het interieur met 'verzorgde, kwalitatief hoogstaande detailafwerking met contrasterende materialen en inbouwmeubilair' wordt verstaan. Er moet volgens de commissie nog vermelding worden gemaakt van de open wenteltrap met houten treden en de houten wandluchter met opaalglazen cilinderkap, beiden bewaard in de trappenhal. Verder bevatten de badkamer en het toilet authentiek sanitair. In de woonkamer kunnen de vier metalen plafondluchters in wit en zwart, de open haard en de massieve gebogen wand uit breuksteen in onregelmatig verband vermeld worden.

7. Openbaar onderzoek. De commissie stelt tevens vast dat in vijf van de acht gevallen in het kader van het openbaar onderzoek geen bezwaarschriften werden ingediend. Het betreft de dossiers van Villa Carlo, Villa 't Bellenhof, Villa Les Rochers, Woning Leon De Ridder en het monument voor de gesneuvelden.

In het geval van Villa Les Rochers suggereerden de eigenaars, los van enig bezwaar, twee inhoudelijke correcties aan het beschermingsdossier. Deze werden aangepast in het beschermingsvoorstel.

In het geval van het monument voor de gesneuvelden gaf de eigenaar aan dat dit perceel en het daarop gelegen pand binnenkort verkocht zullen worden. Het perceel zal verkaveld worden wat een herziening van de perceelgrenzen met zich zal meebrengen. Het agentschap geeft aan dat het monument en het plantsoen in zijn geheel beschermd worden en dat de kopers van het afgesplitste perceel op de hoogte moeten worden gebracht van de bescherming van een deel van hun perceel. Bij eventuele heraanleg van dat terrein zal er ook rekening moeten worden gehouden met de erfgoedwaarden van dat deel van het

perceel. Het behoud van de aanleg van het volledige plantsoen moet dan gewaarborgd worden.

Voor Villa Kerckx, Villa Albert en Villa Louise werden in het kader van het openbaar onderzoek wel bezwaarschriften ingediend. Voor Villa Kerckx formuleerde de eigenaar enkele correcties aan de beschrijving van het exterieur en het interieur van de villa. Deze correcties hebben te maken met de verbouwingen en modernisering van het pand door de jaren heen. Deze correcties werden aan het beschermingsdossier toegevoegd. De bezwaarindiener wijst tevens op de gewijzigde functie van de woning: van vakantieverblijf naar eengezinswoning. De eigenaars vragen daarom de villa te catalogeren als dorpsgezicht in plaats van monument. Het agentschap argumenteert hiertegen dat een erkenning als dorpsgezicht afbreuk zou doen aan de erfgoedwaarden van het interieur. De commissie kan deze argumentatie volgen maar oordeelt dat dit argument zich dan ook moet weerspiegelen in het definitieve beschermingsbesluit. Zoals eerder gesteld in dit advies suggereert de commissie om in de besluiten de aanwezige waardevolle interieurelementen concreet te vermelden.

De eigenaar van Villa Albert diende een bezwaar in tegen het zuidelijke deel van de historische parktuin, waarin de grote vijver gelegen is. De bezwaarindiener argumenteert dat dit deel van de tuin, sinds de verkaveling van het oorspronkelijk zeer grote perceel rond 1948, geen fysiek deel meer uitmaakt van de parktuin. Nadien werd de beplanting aangepast waardoor dit deel ook qua karakter niet meer bij de parktuin rond de villa zou behoren. Volgens de bezwaarindiener moet de tuin met vijver dan ook gezien worden in geheel met de grond waarop de woning van de bezwaarindiener staat. De tuin is alleen vanuit deze woning zichtbaar; wat de eigenaars de nodige privacy verleent. In haar antwoord benadrukt het agentschap dat de verkaveling en kadastrale afsplitsing van dit zuidelijke deel van de oorspronkelijke tuin erkend worden in het beschermingsvoorstel maar geen afbreuk doet aan het feit dat dit perceel een authentiek en essentieel element van het oorspronkelijke park is. De staat van het perceel met vijver zou structureel ongewijzigd zijn, wat de opname in de afbakening verantwoordt. Het agentschap argumenteert ook dat de aanpassingen aan de beplantingen geen reden zijn voor niet-opname. Het landschappelijke karakter dat typerend was voor de oorspronkelijke parktuin is behouden. De commissie gaf hierboven echter aan dat er wat betreft de afbakening van Villa Albert met tuin inconsistenties op te merken zijn. Dezelfde argumenten die in het antwoord op het bezwaarschrift gegeven worden en pleiten in het voordeel van de opname in de bescherming worden in het beschermingsdossier gebruikt om de niet-opname van de percelen met voormalige bijgebouwen te verklaren. De commissie ondersteunt de weerlegging van het betrokken bezwaarschrift dan ook niet. Hier is een verdere motivering vereist.

In het geval van Villa Louise werd één bezwaarschrift ingediend, door één van beide eigenaren van de villa. Daarin werd gevraagd de beschermingsprocedure op te schorten tot de datum waarop de onverdeeldheid van de eigendom tussen beide eigenaars eindigt. Er werden geen inhoudelijke argumenten tegen de bescherming van de villa aangeleverd. De commissie ondersteunt de beoordeling van het agentschap dat deze onverdeeldheid en de geplande verkoop van de villa geen reden vormen om de lopende beschermingsprocedure op te schorten.

8. Eindconclusie. Op basis van bovenstaande opmerkingen geeft de commissie een gunstig advies voor de definitieve bescherming van:
 - Villa Carlo met tuin,
 - Villa Kerckx met tuin,
 - Villa Albert en een deel van de historische parktuin,

- Villa Les Rochers met tuin en bijgebouwen,
- Villa 't Bellenhof met tuin en bijgebouwen,
- Villa Louise met tuin en bijgebouwen,
- Woning Leon De Ridder met tuin,
- het monument voor de gesneuvelden.

Namens de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt
Voorzitter